Jana Korčáková

ZJIŠŤOVÁNÍ FREKVENCE CHYB V NĚMČINĚ

O důležitosti studovat cizí jazyky v dnešní době snad již nikdo nepochybuje. Stále větší popularitu získává také zavádění počítačů do učebního procesu. Počítače napomáhají zvyšování intenzity učení, žák může postupovat svým ideálním tempem, pro jazyky tak důležitý dril se stává daleko zábavnější a únosnější atd. Vznikla řada programů pro učení se jednotlivým jazykům, k nejdokonalejším patří určitě různé interaktivní programy, při nichž se již nepracuje pouze se psaným textem, ale kde je možné i nacvičovat např. dokonalou výslovnost.

Počítač je však možné zapojit do studia cizího jazyka ještě jiným způsobem a takové zapojení by dokonce tvorbě jednotlivých programů mělo předcházet. Nejprve je nutné zjistit jazykové jevy, ve kterých čeští žáci chybují a které jim činí největší problémy, teprve pak by mělo nastat produkování učebnic a programů, které by plně respektovaly zvláštnosti naší mateřštiny a její interferenční vlivy na studium konkrétního cizího jazyka. Právě při takovém zjišťování chyb lze využít pomoci počítače. Při učení se cizím jazykům chyby (odchylky od platné jazykové normy) vznikají zákonitě jako přirozený jev, jedinec se prostřednictvím svých chyb dále učí. Zachycování a analýza chyb jsou možnosti, jak lépe porozumět problémům, které vznikají při osvojování cizího jazyka jak všeobecně, tak i konkrétně u jednotlivých studujících. Výsledky takovéto analýzy je možné použít dále pro tzv. terapii a profylaxi chyb, tedy jejich odstraňování a předcházení jim. Mohou také posloužit jako podklad pro střední školy ke zkvalitnění výuky, k sestavování učebnic a dalších výukových materiálů. O zjištění frekvence chyb českých žáků v němčině jsme se pokusili na Pedagogické fakultě Vysoké školy pedagogické v Hradci Králové. Jako studijní materiál pro sestavení přehledu nejčastějších gramatických chyb českých žáků při užívání německého jazyka nám posloužily přijímací písemné práce uchazečů o oborové studium německého jazyka na Pedagogické fakultě v Hradci Králové z let 1990, 1992 a Vysoké školy pedagogické v Hradci Králové z roku 1993. Objektivitu výzkumu zvýšil fakt, že tyto práce vytvářeli absolventi různých typů středních škol z různých lokalit, nejednalo se tudíž o náhodné chyby v rámci jedné školy, jednoho typu škol či jedné oblasti. Důležitý je také fakt, že respondenti byli motivováni k co nejlepšímu výsledku této písemné zkoušky, protože všichni chtěli němčinu dále studovat. Do výzkumu bylo zahrnuto celkem 486 prací.

Výsledky výzkumu byly zpracovány na osobním počítači. Pro popis a charakteristiku zkoumaného souboru byla využita data z přijímacího řízení pořízená v softwarovém, produktu dBase3+. Další zpracování bylo prováděno s pomocí

tabulkového procesoru Quattro Pro. Výše uvedené softwarové produkty sloužily pro zpracování získaných dat, postupy byly voleny a modifikovány v průběhu zpracování na základě získaných výsledků. Cílem práce nebylo vytvoření univerzálního počítačového programu pro přijímací řízení. Výběr programů pro zpracování výsledků a realizace výpočtů proběhly ve spolupráci s katedrou informatiky Fakulty řízení a informační technologie Vysoké školy pedagogické v Hradci Králové. Pro stanovení přehledu a frekvence gramatických chyb byla nejdůležitější analýza překladu českých vět do němčiny, které tvořily jednu z částí písemných prací (spolu s diktátem nebo poslechem s porozuměním a doplňovacím textem). Během všech tří sledovaných ročníků byly jednotlivé věty zaměřeny na stejné gramatické jevy, jejichž pořadí se ve větách jednotlivých ročníků měnila. Pro naše účely byly během výzkumu věty utříděny tak, aby všechny věty stejného pořadí obsahovaly stejné zkoumané jevy:

1. věta - vazba dvou infinitivů
2. věta - stupňování přídavných jmen a příslovcí
3. věta - trpný rod
4. věta - slovesná vazba
5. věta - závislý infinitiv
6. věta - rozkazovací způsob
7. věta - infinitivní vazba
8. věta - vedlejší věta
9. věta - předložky
10. věta - konjunktivy.

Předtištěné české věty zadávali čeští učitelé němčiny. Respondenti byli vyzváni, aby si důkladně přečetli zadání jednotlivých vět a na jejich vypracování se pečlivě soustředili. V případě, že nebudou znát nějaké slovíčko z věty, měli použít co nejpřesnějšího opisu. Na vypracování měli respondenti 30 minut.

Při opravě byla správná věta hodnocena 2 body, v případě menší gramatické nebo lexikální chyby 1 bodem. Bylo-li lexikálních nebo gramatických chyb více, nebyl udělen žádný bod. 0 body byli hodnoceni také ti pisatelé, kteří se vyhnuli požadovanému gramatickému tvaru (u některých vět zadání bylo přímo stanoveno, v jakém tvaru má přeložená věta být - např. trpný rod, perfektum atd.). V případě, že respondenti použili frázi nebo vhodně opsali obsah věty významově shodnými slovy, získali také 2 body.

Analýza bodového ohodnocení vět nám sice napoví, které zkoumané jevy činily našim respondentům potíže, neříkala nám však nic o skutečném rozložení četnosti. Protože nám šlo o konkrétní a podrobnější typy chyb, s analýzou bodového ohodnocení jsme nevystačili. Bylo zapotřebí jednotlivé chybné tvary nej-

prve konkrétně určit a označit a poté s pomocí počítače uspořádat a evidovat.

Vzhledem k tomu, že nás zajímaly především chyby z oblasti morfologie - a to více než např. z oblasti syntaxe - upustili jsme od evidence chyb podle větných členů. Vlastní jednotku v našem souboru tvoří tzv. slovoformy, neboť jednotlivé tvary bylo třeba kvantifikovat spolu s ostatními morfologickými kategoriemi, které daný tvar vytvářejí (Těšitelová, 1987). Pro naše základní členění jsme nejprve provedli kódování v rámci slovních druhů.

Hrubé kódování chyb bylo provedeno následovně: každý morfologický jev byl popsán pomocí číselného kódu, jehož první číslice napovídala, ke kterému slovnímu druhu se určitý tvar řadí:

1. podstatná jména
2. přídavná jména
3. zájmena
4. číslovky
5. slovesa
6. příslovce
7. předložky
8. spojky
9. ostatní chyby

(částice, zápor, slovosled, pravopis, větný rámec aj.)

Znamená to tedy, že například všechny chyby, které se týkají podstatných jmen, mají kód začínající číslicí 1. Pro náš výzkum však tato stupnice nestačí, bylo zapotřebí udělat kódování chyb podrobněji. Protože se při překladu často vyskytovaly obdobné chyby u všech slovních druhů, pokusili jsme se tyto opakované chyby jednotně zachytit. Jednalo se zejména o neznalost slova a tudíž vynechání slova v textu nebo o nahrazení slova slovem jiným. Pokud respondent slovo nepřeložil, použili jsme v kódu jako druhou číslici 1. Použil-li překládající jiné slovo, které se od českého zadání lišilo, je druhou číslicí v číselném kódu slova 2. Číslice 3 - 9 na druhém pořadí v kódu jsou u jednotlivých slovních druhů již zaměřené na jevy, které se týkají konkrétního slovního druhu. Třetí číslice kódu pak tyto jevy dále specifikuje. Po důkladném rozboru nakonec vznikla následující kódovací tabulka:

1. PODSTATNÁ JMÉNA
   - 11 nepřeloženo
   - 12 chybné podstatné jméno
   - 13 chyba ve skloňování
   - 131 v jednotném čísle
   - 132 v množném čísle
   - 133 množné číslo místo jednotného čísla
   - 134 jednotné číslo místo množného čísla

135 1. p. místo 4. p. po vazbě „es gibt"
14 chyba ve členu
141 chybí člen
142 člen určitý místo členu neurčitého
143 člen neurčitý místo členu určitého
144 člen nemá být
145 neurčitý člen v množném čísle
15 chyba v rodě
16 chyba v tvorbě množného čísla
17 chyba ve slabém skloňování
18 chyba ve skloňování zpodstatnělých přídavných jmen
19 chyba v neurčitém členu, který zastupuje podst. jm. (einer .)

2. PŘÍDAVNÁ JMENA
21 nepřeloženo
22 chybné přídavné jméno
23 chyba ve skloňování
231 po číslovce „viele..."
232 po přivlastňovacím zájmenu
24 chyba ve stupňování
241 chybný 2. stupeň
242 chybný 3. stupeň
243 2. stupeň místo 3. stupně
244 3. stupeň místo 2. stupně
245 nestupňováno

3. ZÁJMENA
31 nepřeloženo
32 chybné zájmeno
33 chyba ve skloňování zájmena osobního
331 3. pád místo 4. p.
332 4. pád místo 3. p.
34 chyba ve skloňování zájmena přivlastňovacího
341 chybné přivlastňovací zájmeno
342 chybná koncovka přivlastňovacího zájmena
35 chyba v zájmenu vztažném
351 jiné zájmeno vztažné
352 chybná koncovka zájmena /vztažného/
36 chybné zvratné zájmeno
37 zvratné zájmeno v chybném pádě
38 zvratné zájmeno navíc
39 osobní zájmeno navíc

4. ČÍSLOVKY
41 nepřeloženo
42 chybná číslovka
43 chyba ve skloňování

5. SLOVESA
51 nepřeloženo
52 chybné sloveso
521 jiné modální sloveso
522 nadbytečné modální sloveso
523 chyba v časování modálního slovesa
524 chybí modální sloveso
525 sloveso nečasováno
53 chyba v časování
531 chyba v časování silného slovesa
532 chyba v časování slabého slovesa
533 chyba v časování smíšeného slovesa
534 chyba v příčestí minulém
535 chybný slovosled
536 chybí zvratné zájmeno

537 sloveso v mn. čísle místo v jednotném
538 sloveso v jednotném čísle místo v množném
539 neužita vazba „es gibt"
54 chybná vazba slovesa
541 má být vazba bez předložky
542 chybná vazba s předložkou /jiná předložka/
543 chybí předložka
544 jiný pád vazby bez předložky
55 chybné užití časů
551 chybné užití perfekta
552 chybné užití préterita
553 chybné užití plusquamperfekta
554 chybné užití přítomného času
555 chybné užití budoucího času
56 chybné užití způsobu
561 oznamovací zp. místo konjunktivu
562 konjunktiv místo oznam. způsobu
563 chyba v tvorbě konjunktivu - přít., min., kondicionálu
564 konj. préterita místo konj. plusquamperfekta
565 konj. plusquamperfekta místo konj. préterita
566 chyba v rozkazovacím způsobu
57 chyba v trpném rodě
571 chyba v příčestí minulém
572 chyba v pomocném slovese
573 neužit trpný rod
574 nadbytečný podmět
575 podmět „man"
576 chyba v infinitivu trpném
58.. chyba v infinitivu
581 vazba dvou infinitivů
582 infinitiv bez „zu" chybně
583 infinitiv s „zu", chybně
584 infinitivní vazba nepřeložena
585 chybí podmět v nezkrácené infinitivní vazbě
586 neužita vazba dvou infinitivů
587 nezkrácená infinitivní vazba
59 chybné pomocné sloveso
591 haben místo sein
592 sein místo haben
593 chyba v tvorbě budoucího času
594 chyba v předponě slovesa
595 neodloučení odlučitelné předpony

6. PŘÍSLOVCE
61 nepřeloženo
62 chybné příslovce
63 chybné stupňování
631 2. stupeň místo 3. stupně
632 3. stupeň místo 2. stupně
64 chyba v elativu
65 místo příslovce užito přídavné jméno
66 chyba v koncovce
67 chyba v zájmenném příslovci
671 nemá být užito zájmenné příslovce
672 zájmenné příslovce nepřeloženo

7. PŘEDLOŽKY
71 nepřeloženo
72 chybná předložka
73 chybný pád po předložce
74 předložka navíc

8. SPOJKY
   81 nepřeloženo
   82 chybná spojka
9. OSTATNÍ CHYBY
   91 nepřeložená částice
   92 chybná částice
   93 chybný zápor
   94 chybný slovosled
   941 chyba v přímém slovosledu
   942 chyba v nepřímém slovosledu
   943 chyba ve větném rámci
   944 chyba v infinitivní větě
   945 odloučená předpona ve vedlejší větě
   95 chyba v pravopisu
   96 chybí podmět
   961 nadbytečný podmět
   962 špatně umístěná částice „zu" ve větě
   963 „es" místo „man"
   964 „man" místo „es"
   965 zbytečně užit trpný rod

Do poslední - 9. kódované skupiny - jsme zařadili různé typy chyb, některé z nich se týkají syntaxe. Důležitý je také kód 95 - chyba v pravopisu.

Tato klasifikace chyb podle slovních druhů má ovšem také svá úskalí. Problém je již v tom, že u německých autorů není klasifikace slovních druhů jednotná. Např. v některých gramatikách vůbec neexistuje samostatný slovní druh číslovek. Číslovky jsou řazeny k podstatným a přídavným jménům nebo příslovcím. V naší klasifikaci jsou chybám u číslovek věnovány pouze tři kódy (nepřeloženo, chybná číslovka, chyba ve skloňování), neboť jsme se tomuto třídění podřídili. Proto jsou např. chyby po neurčitých číslovkách řazeny v rámci slovoforem k jiným slovním druhům (např. přídavným jménům). Detailněji jsme neprováděli také třídění chybných spojek, neboť chyby, které se k nim pojí, se dotýkají více syntaxe.

Kódování chyb pomocí námi stanovené tabulky znamenalo projít všechny zadané věty překladu u všech respondentů a na zvláštní archy zapisovat zjištěné zakódované chyby. Ty pak byly použity jako vstupní data pro počítačové zpracování.

Pokud nebudeme brát v úvahu chyby kódované jako x10 a x20 (tedy chyby, které vznikly neznalostí slovíček - a ty pro zajímavost tvořily celou jednu čtvrtinu zjištěných chyb).

Došli jsme výpočty k závěru, že nejčastěji frekventované chyby jsou:

Uvedli jsme zde chyby, které se vyskytly nejméně 50x, tedy takové, ve kterých chybovala více než desetina uchazečů o studium z celého zkoumaného souboru.

Z uvedeného přehledu tedy vyplývá, že:

7/10 respondentů chybovalo v pravopise,

více než polovina chybovala v rodě podstatného jména,

2/5 respondentů neovládala vazbu dvou infinitivů,

2/5 respondentů neovládala vazbu dvou infinitivů,
více než 1/3 zkoumaných osob chybně používala prostý infinitiv místo infini

pořadí	kód	výskyt	%	jev
1.	950	342	0,7	chyba v pravopise
2.	150	264	0,54	chyba v rodě PJ
3.	581	205	0,42	vazba dvou infinitivů
4.	582	181	0,37	chybně prostý infinitiv
5.	542	175	0,36	chybná předložková vazba
6.	141	173	0,36	chybí člen PJ
7.	552	159	0,33	chybné užití préterita
8.	943	136	0,28	chyba ve větném rámci
9.	566	121	0,25	chyba v rozkaz. způsobu
10.	551	120	0,25	chybné užití perfekta
11.	536	106	0,22	chybí zvratné zájmeno
12.	144	103	0,21	nemá být užit člen
13.	534	95	0,20	chyba v příčestí minulém
14.	730	89	0,18	chybný pád po předložce
15.	531	78	0,16	chyba čas. sil. slovesa
16.	561	77	0,16	oznam. zp. místo konjunk.
17.	940	71	0,15	chybný slovosled
18.	160	68	0,14	tvorba množného čísla PJ
19.	563	67	0,14	chyba v tvorbě konjunkt.
20.	573	67	0,14	neužit trpný rod
21.	341	65	0,13	skloň. zájm. přivlast.
22.	539	65	0,13	neužita vazba „es gibt“
23.	584	62	0,13	nepřeložena infin. vazba
24.	562	55	0,11	konjunktiv místo ozn. zp.
25.	543	53	0,11	chybí předložka u slov.
26.	640	53	0,11	chyba v elativu
27.	230	50	0,10	chyba ve skloň. PřJ
28.	544	50	0,10	chybný pád ve sl. vazbě

tivu s zu, chybovala ve slovesné vazbě s předložkou (užívala nesprávnou předložku ve spojení s daným slovesem) a neužívala člen u podstatných jmen,

celá třetina respondentů chybně užila préterita u vět, kde bylo přímo v zadání žádáno perfektum, téměř třetina měla problémy s větným rámcem,

celá 1/4 chybovala ve tvorbě rozkazovacího způsobu a chybně použila perfektum (nejčastěji místo plusquamperfekta v časových větách), téměř čtvrtina vynechala u slovesa zvratné zájmeno,

Abychom mohli při zpracování kódovaných chyb použít počítač, doplnili jsme v případě absence třetí číslice každý kód číslicí 0. Tímto způsobem jsme získali trojmístná čísla v celé kódovací tabulce.

1/5respondentů použila člen v případech, kdy se neužívá a nesprávně utvořila příčestí minulé u sloves,

1/6 po předložce užila jiný pád,

více než 1/7 chybovala v časování silných sloves a místo konjunktivu použila oznamovací způsob, přibližně 1/7 respondentů chybovala v slovosledu, tvorbě množného čísla podstatných jmen a tvorbě konjunktivu, nepoužila trpný rod (nejčastěji docházelo k opisu s „man"), chybně deklinovala přivlastňovací zájmeno a nepoužila vazbu „es gibt",

celá 1/8 zkoumaných osob nedokázala přeložit infinitivní vazbu,

1/9 uchazečů o studium použila konjunktiv místo oznamovacího způsobu, neužila ve slovesné vazbě předložku a chybovala v elativu,

konečně celá 1/10 respondentů měla problémy s deklinací adjektiv a ve slovesné vazbě bez předložky pojila objekty s jiným pádem.

Zjištěné nedostatky by měly inspirovat vyučující německého jazyka k zaměření se na výše uvedené jevy. Za velmi podstatné považujeme velkou neznalost základní slovní zásoby (celá čtvrtina chyb vznikla neznalostí slovíček). K odstranění tohoto problému může napomoci znalost různých technik učení se cizím jazykům, se kterými by měli být žáci v učebním procesu seznamováni. Na zkvalitnění čekají také různé formy samostudia.

LITERATURA:

THEODOR LEWANDOWSKI, Deutsch als Zweit- und Zielsprache, Handbuch zur Sprachförderung, Wissenschaftlicher Verlag, Trier, 1991.
MARIE TEŠITELOVÁ, Kvantitativní lingvistika, SPN Praha, 1987.

Pracoviště autorky.
PhDr. Jana Korčáková, PedF VŠP Hradec Králové.